

Голові разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 20.051.240
Карпатського національного
університету імені Василя
Стефаника
доктору філологічних наук,
професору, завідувачу кафедри
української літератури
Солецькому Олександру
Маркіяновичу
(76018, м. Івано-Франківськ,
вул. Шевченка, 57)

ВІДГУК

ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

доктора філологічних наук, професора,

КУЛЬБАБСЬКОЇ ОЛЕНИ ВАЛЕНТИНІВНИ

на дисертаційну роботу

БАЛАЖ ЮЛІЇ ІВАНІВНИ

**«КЛЮЧОВІ СЛОВА У СИСТЕМІ ПОШИРЮВАЧІВ СУЧАСНОГО
УКРАЇНСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ»,**

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

зі спеціальності 035 Філологія

з галузі знань 03 Гуманітарні науки

**1. Актуальність теми дослідження та її зв'язок з науковими
програмами, темами, планами.**

Дисертаційне дослідження Балаж Юлії Іванівни присвячене комплексному аналізу ключових слів у системі поширювачів сучасного українського художнього дискурсу, що належить до актуальних проблем

сучасного українського мовознавства. Упродовж останніх десятиліть функційно-семантичний синтаксис значно розширив можливості опису речення, змістивши акцент із формально-граматичної характеристики мовних одиниць на дослідження їхньої семантичної організації, валентних зв'язків та функційної взаємодії слів. Водночас внутрішня структура поширювачів речення та роль їхнього семантично домінантного слова досі залишалися недостатньо висвітленими в українській синтаксичній науці.

Актуальність дисертації визначається насамперед тим, що авторка вперше розглядає ключове слово поширювача як окремий об'єкт функційно-семантичного аналізу, обґрунтовуючи його статус не лише як лексеми, а як центральної одиниці, що визначає семантичний тип поширювача, забезпечує його інтеграцію до предикативної структури речення та формує смислову організацію висловлення. Такий підхід суттєво розширює сучасні уявлення про механізми семантичного розгортання речення та відкриває нові перспективи для розвитку функційної граматики української мови.

Дослідження набуває особливого значення завдяки поєднанню теоретичного осмислення проблеми з ґрунтовним аналізом фактичного матеріалу. Опрацювання 11 235 речень із сучасної української художньої прози забезпечило високий рівень репрезентативності результатів і дало змогу простежити закономірності функціонування ключових слів у різних типах поширювачів не лише на рівні окремих конструкцій, а й у всій системі сучасного художнього дискурсу.

Безперечною перевагою роботи є її комплексний характер. Авторка не обмежується описом окремих семантичних різновидів поширювачів, а пропонує цілісну модель їх функціонування, установлює закономірності взаємодії ключових слів із предикатним центром, визначає їхню поліфункційність, аналізує позиційну організацію та простежує зв'язок між семантикою, валентністю і структурою речення.

Актуальність теми посилюється також тим, що результати дослідження можуть бути використані не лише в теоретичному мовознавстві, а й у

корпусній лінгвістиці, комп'ютерному моделюванні синтаксичних структур, автоматичному аналізу тексту, сучасній лінгводидактиці та практиці викладання синтаксису української мови.

Дисертацію виконано в межах планової наукової теми кафедри загального та германського мовознавства Карпатського національного університету імені Василя Стефаника «Семантика тексту», номер державної реєстрації 0123U101601.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та їхня достовірність.

Наукові положення дисертації є достатньо аргументованими, логічно послідовними та переконливо оприєвненими. Авторка продемонструвала ґрунтовне знання сучасного стану вивчення проблем функційно-семантичного синтаксису, критично осмислила значний масив праць українських і зарубіжних учених, що дало змогу сформувати власну концепцію дослідження.

Достовірність отриманих результатів забезпечений комплексом взаємопов'язаних чинників. Передусім це репрезентативний фактичний матеріал, який охоплює понад 11 тисяч речень із української художньої прози сучасних письменників і письменниць. Такий обсяг досліджуваного матеріалу створює належні умови для формулювання узагальнень, що мають системний характер і не обмежуються аналізом окремих мовних фактів.

Важливою перевагою роботи є адекватно обраний комплекс методів дослідження. Поєднання функційно-семантичного, структурно-семантичного, валентного, дистрибутивного, компонентного, контекстуально-інтерпретаційного, статистичного та моделювального аналізів забезпечило можливість усебічного опису ключових слів поширювачів і дозволило перевірити сформульовані положення різними дослідницькими інструментами.

Особливо варто відзначити, що всі основні теоретичні положення роботи підкріплено системним аналізом мовного матеріалу. Авторка не

обмежується декларативними твердженнями, а унаочнює кожен висновок конкретними мовними прикладами, кількісними підрахунками та узагальненнями, що істотно підвищує наукову переконливість дослідження.

Наукова новизна дисертації є беззаперечною. Уперше в українському мовознавстві запропоновано цілісну концепцію ключового слова поширювача як системотвірного компонента функційно-семантичної організації речення. Авторка обґрунтувала критерії його визначення, розпрацювала структурно-семантичну типологію ключових слів, здійснила їх кількісну класифікацію, установила закономірності функціонування в сучасному художньому дискурсі та описала моделі їх позиційної реалізації.

До безперечних наукових здобутків дисертантки належить також установлення взаємозв'язку між семантикою поширювача, валентними властивостями предиката й позиційною організацією ключового слова, що вможливило сформулювати цілісне уявлення про механізми функційно-семантичного розгортання речення.

3. Новизна наукових положень і одержаних результатів.

Наукова новизна дисертаційної роботи Балаж Юлії Іванівни є беззаперечною й належним чином обґрунтованою. Дисертація є самостійним комплексним дослідженням, у якому запропоновано новий підхід до осмислення функційно-семантичної природи ключових слів у системі поширювачів сучасного українського художнього дискурсу. Отримані результати суттєво розширюють сучасні наукові уявлення про механізми семантичної організації речення та поглиблюють положення функційно-семантичного синтаксису української мови.

Безсумнівним науковим здобутком авторки є те, що вперше в українському мовознавстві ключове слово поширювача розглянуто як самостійний об'єкт функційно-семантичного аналізу. Дисертантка переконливо довела, що ключове слово є не лише структурним компонентом поширювача, а його семантичним ядром, яке визначає характер валентного розгортання предикативної структури, організовує внутрішню будову

поширювача та забезпечує його інтеграцію до загальної семантичної моделі речення.

Вагоме наукове значення має запропоноване авторкою уточнення поняттєво-термінологічного апарату функційно-семантичного синтаксису. У роботі набули подальшого теоретичного осмислення поняття «ключове слово поширювача», «семантичне поле поширення», «позиційна варіативність», «валентна проєкція предиката», що дало змогу сформулювати цілісну концепцію функціонування поширювачів у структурі сучасного українського речення.

Наукову новизну становить також розроблена структурно-семантична типологія ключових слів поширювачів, яка охоплює локативний, темпоральний, каузальний, модальний, квантитативний, інструментальний, атрибутивний та пацієнтний типи. Авторка не лише здійснила їх системний опис, а й установила особливості взаємодії окремих семантичних доменів, визначила їхню продуктивність та окреслила закономірності реалізації в сучасному українському художньому дискурсі.

До суттєвих результатів дослідження належить також установлення закономірностей позиційної варіативності ключових слів у структурі речення. Авторка вперше комплексно описала функціонування генітивних, дативних, акузативних та аблятивних ключових слів у препозиції, медіальній позиції та постпозиції, демонструючи взаємозалежність їхнього розташування із семантикою поширювача, валентними властивостями предиката й комунікативною організацією висловлення.

Отже, отриманим результатам притаманний високий ступінь наукової новизни, вони мають самостійний характер, є достатньо аргументованими та становлять вагомий внесок у розвиток сучасної української функційної граматики й семантичного синтаксису.

4. Теоретична цінність і практична значущість отриманих наукових результатів.

Теоретичне значення дисертації полягає насамперед у розвитку сучасної концепції функційно-семантичного синтаксису української мови. Проведене дослідження істотно поглиблює наукові уявлення про внутрішню організацію поширювачів речення, їхню семантичну структуру та закономірності взаємодії з предикатним центром. Запропонована авторкою концепція ключового слова поширювача істотно розширює поняттєво-категорійний апарат функційної граматики. У роботі переконливо доведено, що ключове слово є не лише структурним компонентом поширювача, а його смисловим ядром, яке визначає тип функційно-семантичних відношень, організовує внутрішню структуру поширювача та забезпечує інтеграцію поширювального компонента в загальну модель речення.

Практична цінність дисертації полягає в можливості широкого використання її результатів у різних напрямках сучасної філологічної науки та освітньої практики. Матеріали дослідження можуть бути використані під час викладання курсів сучасної української літературної мови, зокрема синтаксису й стилістики, функційної граматики, лінгвосемантики, теорії тексту, а також у процесі підготовки навчальних програм, методичних рекомендацій, практикумів і навчальних посібників.

Вагоме прикладне значення мають запропоновані авторкою принципи визначення ключових слів поширювачів, які можуть бути використані у створенні електронних синтаксичних корпусів, автоматизованому аналізі текстів, системах комп'ютерної обробки природної мови та під час розроблення електронних лексико-семантичних ресурсів. Практична цінність дослідження полягає також у можливості використання його результатів у подальших зіставних студіях слов'янських мов, перекладознавчих дослідженнях та сучасних напрямках прикладної лінгвістики.

5. Повнота викладу результатів дослідження в наукових фахових виданнях.

Основні теоретичні положення, результати та висновки дисертаційного дослідження висвітлено у 14 наукових публікаціях, серед яких 5 статей у

фахових виданнях України категорії «Б», 1 розділ у зарубіжній колективній монографії (у співавторстві), а також матеріали міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій. Кількість і якість публікацій здобувачки відповідають нормативним вимогам, що встановлені для здобуття наукового ступеня доктора філософії.

6. Відповідність тексту дисертації вимогам академічної доброчесності.

Аналіз дисертації та публікацій здобувачки засвідчує дотримання принципів академічної доброчесності. Використані результати попередніх досліджень коректно оформлені з посиланнями на джерела та інтегровані в авторську концепцію. Основні положення, класифікації й узагальнення мають самостійний характер. Ознак плагіату, фальсифікації чи фабрикації не виявлено.

7. Дискусійні положення й зауваження щодо змісту дисертації і оформлення дисертаційної роботи.

Позитивно оцінюючи науковий рівень дисертації, її актуальність, новизну та практичне значення, вважаємо за доцільне висловити окремі зауваження, що мають здебільшого дискусійний характер і можуть бути враховані авторкою в подальших наукових дослідженнях.

1. Авторка обґрунтовує власну концепцію ключового слова як семантичного ядра поширювача, використовуючи комплекс семантичного, валентного та дистрибутивного критеріїв. Разом із тим у роботі було б доречно більш докладно показати ієрархію цих критеріїв у випадках, коли вони не збігаються. Визначення їх пріоритетності надало б запропонованій методиці ще більшої універсальності та полегшило б її застосування до інших типів синтаксичних конструкцій.

2. Матеріалом дослідження стали речення сучасного українського художнього дискурсу, що є цілком виправданим із погляду поставленої мети. Водночас отримані результати відкривають широкі можливості для зіставлення закономірностей функціонування ключових слів у художньому,

науковому, публіцистичному й розмовному дискурсах. Навіть стислий порівняльний коментар щодо потенційних відмінностей між різними типами дискурсу зробив би окремі узагальнення ще переконливішими.

3. Запропонована авторкою методика має значний потенціал для використання в сучасній корпусній та комп'ютерній лінгвістиці. У зв'язку з цим перспективним виглядало б докладніше окреслення можливостей автоматизованої ідентифікації ключових слів поширювачів та формалізації запропонованої моделі для систем комп'ютерного аналізу українського тексту.

4. Доцільно було б чіткіше окреслити межі між ключовим словом поширювача та суміжними синтаксичними явищами, зокрема детермінантами та прислівними обставинними поширювачами, оскільки в окремих прикладах їх диференціація потребує додаткової аргументації. Це дало б змогу уникнути потенційної термінологічної перехідності в інтерпретації матеріалу.

Висловлені зауваження мають рекомендаційний характер, жодним чином не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи та не знижують її наукової цінності.

8. Висновок про відповідність дисертації вимогам.

Дисертаційна робота Балаж Юлії Іванівни «Ключові слова у системі поширювачів сучасного українського художнього дискурсу» є завершеним, самостійним, цілісним і актуальним науковим дослідженням, виконаним на високому теоретичному та методологічному рівнях. Основні результати дослідження є достовірними, належно аргументованими, пройшли достатню апробацію, оприлюднені у фахових наукових виданнях і мають вагоме теоретичне та практичне значення для подальшого розвитку функційно-семантичного синтаксису української мови.

Дисертація повністю відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування

рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (зі змінами), а її авторка заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри сучасної української мови
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

Олена КУЛЬБАБСЬКА